

ביבליוגרפיה.

רשמות.

מאסף לדברי זכרונות, לאתנוגרפיה ולפולקלור בישראל. כרך א. ערך על-ידי א. ז'רויאנוב בהשתתפות י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק. יוצא מוזמן לזמן על-ידי הוצאת מורי"ה באודיסה. אודיסה, תרע"ח.

סוף החיים החדשים הולך ומכלה את הצורות הישנות של היהדות, כל מה שיש בה מן המוצק והמגובש מתרופף, כלה ונפטר, דמויות-החיים, שחותם עתיקות טבוע עליהן, הולכות ונמחות, סגולות העבר הולכות ונכחדות - ולא יפלא, שיש בין בוני ספרותנו אנשים, המפחדים מפני הכליה האורבת לכל סבל הירושה" שלנו ומתכוונים להציל משניה כל מה שאפשר להציל על ידי לקוט, כנוס ורשום.

וזהי אחת התעודות ששמה לה מערכת ה"רשמות". ואולם עוד תעודה ל"רשמות" שמדעית היא על-פי מהותה, והיא לחקור ולדרוש את חיי העם הישראלי לכל דרכיהם וצורותיהם בכל הזמנים והאמצעות.

מאספים מסוג זה היו מופיעים, כידוע, ברוסיה ובגרמניה, אם כי הקרקע של השלשן העברית יותר מוכשר לצמיחתו וגדולו של ענף-מדע זה. והנסיכון לגאול את המדע העברי מכלים נכרים, שנעשה על-ידי בעלי "מורי"ה עוד בראשית שנת תרע"ז, הוא מפעל ספרותי חדש וחשוב; ובפרט שהכרך הראשון המונח לפנינו, שיצא כעדות המערכת אחרי הרבה מכשולים ועכובים רבים, מכיל חומר עשיר ומגומר במקצועות שונים.

החלק היותר עשיר במאסף הוא של הזכרונות. כשאתה קורא באלה, נדמה לך, שהך מטייל במוזיאון, שבו נאספו ונצברו המון תמונות ופסלים, חפצים ושברי-חפצים, שרידים וקטעים של הדורות החולפים. עובר

אתה ומתבונן לכל אשר לפניך, ורמות החיים שחלפו קמה לעיניך, ורואה אתה פרצושי אישים וטפוסים מן הימים ההם ואת כל רחובי-היהודים כמו שהיה בעבר.

כשאתה קורא, למשל, על נהר כנרת, אבטוביוגרפיה מצוינה זו של י. ל. גורדון, נצבת לפניך חיה לכל צבעיה ושרטוטיה וילנה של ראשית המאה שעברה.

אמנם, המשורר לא השאיר לנו אלא פרק אחד מתולדותיו, הילדות והשהרות, ושאר גדלוגי חמיו, החליפות והתמורות, המאורעות רבי-הערך, שעברו עליו ועל בני-דורו במשך תקופתו, לא נרשמו במחברת זו, אבל גם הפרק הזה חשוב לנו. כי מלבד מה שאנו רואים כאן את סביבת גדולו ותנוכו של המשורר, מתוארת בצבעים חיים, את מחוות החיים שהקיפוהו ואת האנשים שהשפיעו עליו - הרי היא, רשימה זו, משמשת לנו במדה ירועה ראי, שבו משתקפת התקופה של ראשית תנועת-ההשכלה בליטה.

ועוד סגולה אחת אתה מוצא ב"על נהר כנרת", היא השלמות והחיוניות הלשונית, השסוף הטבעי והפסטות של העברית הגורדונית, כי הלא כחובים דמים אלה לפני ארבעים שנה, בשעה שרוב סופרי ישראל היו לועסים עדיין את שברי הפסוקים ונעים על פגרי המליצות, ושום זכר לשלשן בני-ראם היה לא היה עדיין בספרותנו. האבטוביוגרפיה של גורדון, לפי האורה הריאלית, התמונת הבהירות שבה וסגנונה העולה גם על סגנון הספורים של גורדון, יש לה אפוא ערך ספרותי גם לפי המושגים של זמננו.

ולתוך פנה נפלאה ומיוחדת במינה ביהדות הדרומאית, הלא הם חיי החונים קיהודים, מכניס אותנו פנחס מייקובסקי בדפים מספר-חיו. הדברים, שהוא מספר על החונים, אותם אמני-הנגינה ברחוב היהודים בדרך החולף, שהיו מהוננים בחושים מוטיקליים דקים ונמצלים ויצרו זמרה מיוחדת במינה, שסודות חילוניים ודתיים משמשים בה בערבוביה - הדשים הם לנו, כי כל מה שאנו יודעים על עולם זה מעט הוא מאד.

הראשונה לזרוע - הומה ורועדת בדבריו נימה
נוגעת עד הנפש:

„ומעיני נשרו ופסטפו על הקרקע דמעות,
דמעות שמחה ואושר. לבי פחר ורחב בקרבי,
עולמות שלמים בקבתי אחיה שעה בורעותי...
כן, אני והם, אני והם נחיה את הכל...“
כך מספר איש על זכרון חייו היותר
יקר, על „שעת האושר הנפלאה“, שלא
תמחה מלבו לעולם.

הסופר הזקן א. י. פפירנה, שחללה
עבודתו הספרותית נעוצה בשנות הארבעים
למה שעברה, מספר לנו הרבה, זכרונות
ושמועות מבני דורו והדור הקודם לזה. יש
בהם קטעים, המשמשים חומר היסטורי
לחולדות תנועת ההשכלה בקרב יהודי רוסיה,
כמו „שתי דרשות“, „וואלף טוגנהלד וליאון
מנדלססון“, „שמאל מקרבתי וימין דוחתי“,
שבהם יסופר על ענין התקונים בחנוך
ישראל והתפקיד שמלא בזה הד"ר לוליסטאל,
ועל ענין הדפסת ספרי-למוד וכפרי-קריאה
באותו הזמן. ויש בהם גם בדיחות פיקנטיות
ואניקיות שחיי המשכילים; וכאלה כן אלה
מגלים כמה ספחים מן העבר שלנו.

בזכרונותיו של איש-ש"פ מי יש רשמים
חיים ונאמנים מהליכות היהודים וביחוד של
החסידיים באוקריינה.

א. ז. רבינוביץ, יהושע ברזיץ
ויהושע סירקין מכניסים אותנו לתוך
העיריה הליטאית בראשית המאה שעברה,
וכל אחד מהם מחיה לפנינו צלמים וטפוסים,
שכבר נמחו ונטשטשו והיו לצללי עבר.

במאמר הקטן „טוטים ומשוגעים ברחוב
היהודים“ מספר המחבר א. ה. קטעי זכרונות
על אודות טפוסים שונים של משוגעים. נושא
זה חשוב ביחוד לפסיכיאטר, ואלמלא ההערות
המענינות שחיי „רשמות“, לא היה שום
ענין לרברים אלה בצורתם זו.

כפי שאנו רואים, רבים ושונים הזכרונות
שב„רשמות“. כל קטע מהם - קטעי-חיים
הוא; כל גרגיר וגרגיר - אבק-זהב של
עברנו הוא; ומי יתן ויוסיפו ללקטם
ולשיםם למשמרת.

מלבד חלק הזכרונות באים במאסף עוד
הרבה חלקים, מהם מדעיים ומהם לקוטי
תעודות עמיקות.
לסוג המדעי יש לחשוב את המאמר הגדול
„יהודי תימן, שירתם ומנגינתם“ של א. ד.
אירלסון, הבא בראש המאסף. על היהודים
התימנים הרבו אמנם לכתוב בפובליציסטיקה
הארצישראלית. אבל על תולדותיהם וארחת
חיייהם נכתב מעט מאד, ומאמרו של אידלסון,
המשפל ביחוד בשירתם ומנגינתם של יהודים
אלה נותן גם מושג מקיף מתולדותיהם ותמונה
שלמה מחייהם.

בחלק „פלגות בישראל“ בא טאמר מאת
ד"ר ש. א. פאזנאנסקי על „ביסודי כחות
בישראל בתקופת הגאונים“, ולקורות החסידות,
ישנו פרקים על אלימלך מליונסק והרב
מאפטא - מאת הד"ר הורוויצקי.

מינקובסקי שופך אור על התפתחות
הזמרה היקדושת בישראל, מגלה את הצדדים
האמנותיים שבה, מציא תאורים שנונים
ובהירים לגברי-הנגינה הראשונים שלנו, ואנו
רואים כמו היכן לעינינו את „ירוח המקונן“,
את „ניסי הבנים המתיאש“, את „זולצר
הרגון והמפקד הרמתי“, את „וולדי המטיף
והמפיט“.

הדפים שבכפרי-החיים למינקובסקי
כתובים מתוך הסתכלות פיוטית בעולם „ההדים
העמוקים הרמים והנעלים“, אנו רואים כאן
את האיש, שהסקיע את מבחר כחותיו, את
חושו הדק והעדין ב„הדים“ האלה ועכשיו,
כשהוא מסב פניו לאחוריו, לשטח החיים
שחלפו, מרהפים לעומתו הצלילים וההדים
האלה והוא מאספם למשמרת, ומרפרפת על
כל הדפים האלה איזה מין תמימות ופשטות
מלבבת של המספר את קורותיו, את
מאורעות-חייו החביבים עליו, בחוג יידיים
וקרובים.

ולא רק את עולם החוגים והנגינה מתאר
לנו מינקובסקי; בספרו החי והשטף
עוברים לפנינו מחזות חיים של העיריה
הרואינית והביסרית, פרצופים שב„חצרות“
הרבים, חסידים וכלי-קודש. תאור ה„חצר“
של ר' דוד-ל מלמא נותן לנו תמונה יותר
בהירה ויותר חיה מכל החיים הפנימיים של
פנה זו מתאורי הרבה מספרים מושבעים
שלנו.

צ. ציטרון מספר על „מלחמת
הדינסטיות בישיבת וולוז'ין“, מתאר את
האשים והזרמים, ששררו בישיבה זו,
שהשפיעה על כמה דורות בישראל וקימה
הרבה גדולים, רבים וסופרים מקרבה.
ה„מורד“ בדינסטיה המושלת בולוז'ין,
ר' יהושע השיף לויץ, הוא חזיון מלא ענין
בעולם, הרבנים החנוטים הקפואים ומאובנים,
סריטי רגש-החיים והפך החיים“.

רגש המהאה נגד סריסות החיים, נגד
התניטה וההתאבנות, שהיה סוער בלבו של
ריה"ל, מצא את ספיקו במועצות חשאיות,
בתגרות קטנות, ואחר-כך במלחמה גלויה
נגד ה„משטר הישן“, הכל כמנהג מדינה...
מצופו של ריה"ל וכל פרשת ה„ריבו-
רצויה“ בולוז'ין מתוארים בזכרונותיו של
ציטרון בצבעים חיים ומרסכים את לב
הקורא.

בקטעי הזכרונות של מ. מאירוביץ,
אחד הבי"וים, המספר לנו על ראשית
השתלשלותה של התנועה הבי"וית ומסמן
את מערכי-הלב של האינטליגנציה הצעירה
שלנו בשנות השמונים - יש חומר חשוב
לחולדות התנועה של חבת-ציון. המחבר
מוטר לנו הרבה רשמים, המחיים לפנינו
אותה התקופה וראשי מדריכה. אולם כשבא
המחבר למסור את רשמיו כיסתו לראשון
לציון, שהיתה עדיין באתם הימים, סלע
קרח עם אהלי-קרשים בודדים, את פגישותיו
עם חבריו הצעירים וצאתו אל הגן בפעם
44

בעברנו על כל החומר הרב שב"רשמות",
 אנו מרגישים כי ידים אמונות טפחו בו, ויכול
 הוא אפוא לשמש כעדות המערכת עצמה,
 דוגמא יפה לאתה העבודה החדשה בספרותנו,
 שנקראה עבודת רשמות".

נ. ג.

העבר.

זורנאל לדברי ימי היהודים והיהדות.
 יוצא אחת לכל רבע שנה. העורך
 שאול גינזבורג, המשתתפים
 בעריכה: דר משה אליעזר
 אייזנשטדט, בן-ציון כץ
 ושמואל ראזנפעלד. המוציא
 הוצאת "חיים" לזכר המנוח ר' חיים
 כהן, תרע"ח, כרך ב' שבטניסן,
 פטרוגרד.

יצאת כרך ב' של מכתב-עתי עברי
 בשעה קשה זו לספרותנו העברית ברוסיה
 הגדולה בליסקפ מעשה רב הוא; ואין
 לבדוק בו ולחפש מגרעות; כי רבים הם
 המכשולים, העומדים על דרך המערכת,
 השואפת למצוא את התומר המתאים והראוי
 לה, ועל-כרחו מסתמשת היא גם בחומר
 ארעי.

ואולם כשהגנו מעינים בכרך ב' של
 "העבר", אנו רואים, שעולה הוא על הראשון
 כמו בתכנו, כן בסדורו. ארעיות החומר
 וקלישותו אינן בולטות בו כל-כך כמו בקודם
 לה, אם כי בנוגע ללקוי הלשון, וביחוד
 במאמרים המתורגמים, אינו ניכר בו שוני
 לטוב. המאמר היחידי כמעט הכתוב עברית
 שאינה צורמת את האוזן, הוא דוקא של סופר,
 שאינו מצוי בספרות העברית (ש. ניגר).
 וקלקלה כזו הרי ודאי שיכלה ומחויבת
 המערכת לתקן!

בראש הזרנאל (גם מלה זו צורמת קצת)
 בא סוף יומנו של י. ג. גורדון, ביומן זה אין
 אותו הענין הרב, שאפשר היה לקוות מיומנו
 של אחד מגדולי הספרות בדורו, וסבת החזיון
 הוא שכתוב היומן בימי "שקיעת שמשו" של
 המשורר.

כעין הד לשקיעה זו אנו מוצאים ברשימת
 היומן מג' בתמוז:

"זה ימים ויחיים מעת אשר תקפה עלי
 מחלתי וכברו ידי מזוקן, לא אשר עוד בכל
 עת ובכל שעה שירה חדשה כאשר הסכנתי
 בימי נעורי בהיותי בריא וסוד אלוהי עלי, כי
 אם מפשש אני במעשי הקודמים וממשש
 בצרותו מכתבי, ומתפרנס מן הישן; ויש

בחלק "לשון וספר" מענינים: המאמר של
 הד"ר ש. ברנפלד על היסוד העברי
 בלשון הספרדית-היהודית, שהוא מעין נתח
 טילולוגי, ו"לשון הכלי-זמרים" בטולין" של
 נח פריצקי.

חשוב מאד לפי תכנו המקיף הוא המאמר
 "עם הספר" והספר" של ש. א. ס. המספר
 ביחסם של היהודים אל הספר בימים
 הקדמונים ובימי-הבינים, המחבר משתמש
 בחומר האצור בספרות התלמודית, ב"ראשונים"
 וב"אחרונים", ומתאר תמונה בהירה כללית
 של מצב הספר, היחס אליו, התפשטותו
 וכל הנוגע לתפקיד, שמלא בחיינו בעבר
 הרחוק.

ש. י. סטניסלבסקי מספר בקצרה
 את חולדותיו של הביבליוגרף העברי בן
 יעקב, בן-דורו של אד"ם הכהן, ומפרסם
 תעודות אחרות, הנוגעות לנוסיונו של בן-יעקב
 ליסוד הוצאת-ספרים עברית ברוסיה בשנת
 תרכ"א.

בחלק "מנהגים והיות" בא מאמר גדול
 ורב ענין על המנהגים בחיי ישראל. המחבר
 י. אלזט מפרט את המנהגים ב"עניני אכילה",
 "עניני שבת ומועד", "עניני תנאים והתונה",
 "עניני הריון ולידה", "עניני מיטה, מתים
 ושבחות".

מתוך דבריו נכר, שהוא בקי בכל חזרי
 התורה (המחבר הוא רב הרוצה בהעלמת
 שמו), ולפיכך שם לו לתעודה להתחקות
 אחרי שרשי המנהגים, לידתם והתהוותם,
 להפלות המנהגים, שיש להם איזה יסוד
 בחיינו, מן המנהגים האטופים, שנשתרשו
 בקרקע העברי על-ידי השפעה מן החוץ.
 מתוך מאמרים כאלה אתה עומד על כמה
 חזיונות משונים בחיינו ומציק לתוך מסתרי
 הנפש של המוני-העם.

אחרי מאמר זה באים "לקוטים" של
 לחשים, סגולות פסלות, בדיחות, חידות ועוד
 מן הפרורים, שגם הם נותנים מפתח לרוח
 האומה ודרכי חייה.
 בחלק "השיחות והשמועות" יש אגודות
 שונות מחיי רבנים, צדיקים, מקובלים
 וחסידים, ותכנס כתוכן הספרים של כותבי
 "החסידות" אצלנו, כלומר, יותר ממה
 שמוסרים המחברים "שיחות ושמועות",
 ששמעו מפי זקנים, הם ספארים ומקשטים
 אותן ב"יצורי הדמיון"...

בחלק הנקרא "כתבים" בא מאמר של
 הד"ר בראור בדבר החדשים בלבוב
 בשנת תקמ"ב, לתולדות הישוב היהודי
 בוולקיי-זקיי מאת פ. מארק, ועוד תעודות
 שונות, שיש להן ערך הסטורי.

בסוף "רשמות" באות "אגרות" של
 הריב"ל, מאפו, ד"ר ש. רובין, מ. ג.
 לילנבלום, ביהוד מענין הוא המתבט של
 לילנבלום אל סטניסלבסקי, שמתוכו אנו
 רואים את הישרנות, הפשטות והאמת הנפשית
 של סופר זה, המורה בתמונתו על הוסר
 ידעו וגו', - מדה שאינה שכיחה ביותר
 בסופרי תקופתו וגם של תקופתנו...